

**SOSYAL YARDIMLAŞMA
VE
DAYANIŞMAYI TEŞVİK FONU
VE
SOSYAL YARDIMLAŞMA VE DAYANIŞMA
VAKIFLARI**

Ulvi SARAN

GİRİŞ

Türk toplum hayatında önemli bir yer işgal etme konumunda olan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları, bazılarına göre, tarihte oldukça başarılı örnekleri görülen, ancak günümüzde son bulmaya yüz tutmuş olan vakıf geleneğinin yeniden özlenen canlılığa kavuşmasını sağlayacak güçlü ve etkin birer uygulama aracı olma özelliğini taşımaktadırlar.

Bu çerçevede oluşan temel düşünce açısından, geçmişte yönetici gücü elinde bulunduranlarca hiç bilinmeyen "sosyal adalet", "sosyal refah", "dengeli gelir dağılımı", "sosyal güvenlik" gibi kavramların, artık günümüz devletlerinin, toplum hayatının düzenlenmesinde kaçınılmaz olarak esas alacakları temel ilkeler durumuna gelmiş bulunması, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarının bu alanda yüklendikleri rol ve işlevlerin önemini bir kat daha arttırmaktadır.

Herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşunun kapsamı içinde olmayan fakru zaruret içinde ve muhtaç durumdaki vatandaşların Devletin kendilerine uzatacağı "yardım eli" olarak gördükleri Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları, bir yandan bu yönleriyle "Devlet baba" imajından doğan yaşama güvencesi, şefkat ve himmet beklentilerinin kaynağı durumunda iken; öte yandan sosyal adaleti pekiştirmek, gelir dağılımını dengeye kavuşturmak ve toplumda yardımlaşma ve dayanışma duygusunun kökleşmesini sağlamak konusunda esas aldıkları amaçlar yönünden de pek çok eleştiri ve tartışmanın odağı durumundadırlar.

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarının incelenmesi, genel olarak Vakıf kurumunun tarihi gelişimi ve Türk Hukuk sistemi içinde yer alan "vakıf" statüsünün işlev ve gerekleri açısından olduğu kadar, bu vakıfların ülke nüfusunun önemli bir kesimini ilgilendiren, günlük ekonomik

sorunların çözümünde üstlendiği işlev ve görevlerin niteliği açısından da önem taşımaktadır.

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları tarihi seyir ve sosyal değişme süreci çerçevesinde, içinde bulunduğumuz toplumda derin izler bırakan ve köklü bir geleneğe sahip olan "vakıf" kurumundan geçmişe göre nisbeten daha az işlevler beklendiği bir dönemde ortaya çıkmıştır. Devletin vatandaşlarına sosyal güvenlik hakkını tanıması ve bununla ilgili tedbirleri alması 1961 ve daha sonraki 1982 Anayasası ile bir görev olarak yüklenmiş iken, 1980'lere gelindiğinde çeşitli kesimler arasındaki gelir uçurumunun artması ve hâla önemli bir orandaki nüfusun çağdaş refah düzeyinin gerektirdiği hayat standardından ve sosyal güvenlik imkanlarından mahrum kalmış olması, bu alanda vakıflardan yine geçmiş yüzyıllarda olduğu gibi düzenleyici ve dengeleyici mahiyette önemli görevler beklenmesine yol açmıştır. Genel olarak Türk Hukuk Sistemi içinde ve vakıf statüsü çerçevesinde Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarının ele alınabilmesi için, önce toplum için varlığı ve gereği tartışılmaz bir biçimde kabul edilen sosyal yardımlaşma ve dayanışma ihtiyacının mevcut sosyal güvenlik sistemi dışında daha değişik araçlarla sağlanması yönündeki düşünce ve amaçlardan doğan ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarına kaynaklık eden Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu uygulamasının incelenmesi gerekmektedir.

1983 yılı sonrasında, çeşitli plan metinleri ve yürütme programlarındaki sosyal adaletçilik ilkeleri arasında yer tutan, ekonomik gelişmenin hızlandırılması, sosyal dengenin iyileştirilmesi, gruplar arasındaki gelir farklılıklarının azaltılması, bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarının en aza indirilmesi, fakirliğin kaldırılarak refahın yaygınlaştırılması gibi amaç ve politikalar çerçevesinde, Gerekçe raporundaki deyişimiyle, "Türkiye'de sosyal güvenlik

kuruluşlarının el uzatamadığı olayları önlemek, fakir fukaranın elinden tutmak, onu kimsesizlik ve sefilliğin ızdırabından kurtarmak ve bu suretle sosyal yardımlaşmayı teşvik etmek için", Başbakanlığa bağlı, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası nezdinde, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu kurulmasını öngören, aynı adlı yasa tasarıları hazırlanmıştır.

Gerekçesinde, yürürlüğe girmesiyle Türk vakıf hayatında özlenen canlılığın da gelişeceğini öne süren tasarı, Plan ve Bütçe Komisyonu'nda incelendikten ve uzun süren hararetli görüşme ve tartışmalara konu olduktan sonra kanunlaşmış ve böylece vakıf hukukumuzla girecek olan yeni bir vakıf modelinin temeli atılmıştır.

I. SOSYAL YARDIMLAŞMA VE DAYANIŞMAYI TEŞVİK KANUNU VE FON UYGULAMASI

A- SOSYAL YARDIMLAŞMA VE DAYANIŞMAYI TEŞVİK KANUNU

1. Kanunun Amacı ve Niteliği

29.5.1986 tarihinde kabul edilerek, 14.6.1986 tarihinde yürürlüğe giren Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu'nu daha iyi anlamak için kanunun "amaç" başlıklı 1. maddesine bakmak gerekir. Söz konusu maddede şu açıklama yer almaktadır : *"Bu Kanunun amacı fakru zaruret içinde ve muhtaç durumda bulunan vatandaşlara yardım etmek ve sosyal adaleti pekiştirici tedbirler olarak gelir dağılımının adilane bir şekilde tevzi edilmesini sağlamak, sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı teşvik etmektir."* Bu maddeden de anlaşılacağı gibi, Kanunun amacı öncelikle sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı teşvik etmek için sosyal adaleti geliştirici ve pekiştirici önlemler almak; bu çerçevede toplumun asgari ekonomik gelir düzeyinin altında ve sosyal güvenlikten mahrum olan muhtaç ve fakru zaruret içindeki belli bir kesimine yardımda bulunmak; böylelikle gelir dağılımının daha dengeli ve adil bir biçimde gerçekleştirilmesini sağlamaktır. Yine kanunun geniş olarak yorumundan anlaşılmalıdır ki, kanunun temel amacı yalnızca fakru zaruret içindeki muhtaç vatandaşlara yardımla sınırlı kalmayıp; buradan yola çıkarak daha geniş kapsamlı bir çerçevede, Anayasa'nın temel ilkelere birisi olan Sosyal Devlet İlkesinin öngördüğü hedeflere ulaşmaktır.

Tüm toplum yapılarında, kişilerin gelir düzeyleri arasında belirgin farklar vardır. Bu farklar Sosyal Devlet İlkesinin gereği olarak, Devletin ekonomik ve mali imkanları ölçüsünde olabildiğince azaltılmaya çalışılır. Ancak, ekonomik kaynakların sınırlı olması, yüksek işsizlik oranları ve sosyal güvenlik sisteminin tüm vatandaşları kapsayacak şekilde güçlü olmaması nedeniyle hiçbir kaynaktan gelir elde edemeyen ve sayısı oldukça fazla olan

vatandaşların durumlarının düzeltilmesinde Devlet tarafından karşılıksız ve geniş boyutlarda kaynak bulmak imkanı çok azdır. Bu nedenle sözü edilen fon, ekonominin temel kurallarını ve sistemini zaafa uğratmadan, mağdur durumda olan ya da herhangi bir geliri bulunmayan insanlara, zorunlu ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla imkan sağlayacak ve bu şekilde gelir dağılımının adilleştirilmesine katkıda bulunacaktır.¹

Kanunun 1. maddesinde belirtilen amaca göre, yoksul durumda bulunan insanlara sağlanacak yardımın Devlet tarafından yapılacağı anlaşılmakla birlikte, bu yardımların ihtiyaç ve hak sahiplerine yapılan diğer sosyal ödeme ve transferlerde olduğu gibi yalnızca Devlet tarafından nakdi bir ödemede bulunulmak sureti ile belirli bir kesimin mali durumunun iyileştirilmesi düzeyinde kalmayıp, aynı zamanda özendirici bir unsur olarak toplumun değişik kesimlerindeki insanlar arasında sosyal yardımlaşma ve dayanışma duygusunu geliştireceği, gelir dağılımının adil bir düzene kavuşturulmasında etkin bir rol oynayacağı, böylelikle sosyal adaletin pekiştirileceği varsayımı göz önünde bulundurulmuştur. Sonuç olarak bu kanunun, amaç yönünden ilk planda görüldüğü gibi dar kapsamlı değil, aksine geniş kapsamlı hedeflere ulaşılmasını öngören ve toplumda sosyal ve ekonomik açıdan iyileştirici etkileri olan; kısacası sosyal niteliği ağır basan bir kanun olduğunu belirtmek gerekir.

2. Kanunun Kapsamı

3294 sayılı Kanun'un 2. maddesi, kanunun kapsamına giren kişilerin niteliklerini şu şekilde belirlemiştir:

"Fakru zaruret içinde ve muhtaç durumda bulunan, kanunla kurulu sosyal güvenlik kuruluşlarına tabi olmayan ve bu kuruluşlardan aylık ve gelir almayan vatandaşlar ile geçici olarak küçük bir yardım veya eğitim öğretim imkanı sağlanması halinde topluma faydalı hale getirilecek, üretken duruma geçirilebilecek kişiler bu kanun kapsamı içindedir."

Madde metninden de anlaşılacağı gibi kanuna göre yardım yapılacak insanlar başlıca üç gruba ayrılmaktadır.

a) Fakru zaruret içinde ve Muhtaç durumda bulunanlar:

Bu durumda olan kişilerin öncelikle kanunla kurulu sosyal güvenlik kurumlarına tabi olmamaları ve bu kurumlardan aylık gelir almamaları gerekmektedir. Sözü edilen kuruluşlar, 5434 sayılı T.C. Emekli Sandığı Kanunu, 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kurumu Kanunu, 1479 sayılı Bağ-Kur Kanunu'na göre kurulan kuruluşlardır. 65 yaşını doldurmuş, muhtaç, güçsüz ve kimsesiz olup, Devlet ta-

1. Cemalettin Özdemir, **3294 sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu ve Uygulaması**, Yayınlanmamış Kaymakamlık Tezi, Ankara 1989, s.5.

rafından kendilerine 2022 sayılı Kanun'a göre ma-
aş bağlananlar kanun metninin ilk şeklinde yer al-
makla birlikte, 1989 yılında yapılan değişiklikler
madde kapsamında çıkarılmıştır.²

Burada fakirlik ve muhtaçlığın ne olduğu so-
runu gündeme gelmektedir. İhtiyaçlar kişiden kişi-
ye değiştiği gibi, aslında izafi olan bu iki kavramın
kapsam ve sınırları da her topluma göre değiş-
mektedir. Bu nedenle nitelik ve boyut yönünden
çevreye göre değişen, farklı "fakirlik" ve "mu-
htaçlık" durumlarından söz edebiliriz. Tüketim eği-
liminin, fiyatların ve hayat standardının yüksek ol-
duğu bir kentte, aylık geliri asgari ücret düzeyinde
bulunan bir kişi fakir ve mağdur durumda iken;
kırsal bölgede, fazla lüks ve harcamanın bulunma-
dığı bir yerde toprağa bağlı olarak yaşayan aynı
standartlardaki bir kişi normal düzeyde sayılabilir.
Öte yandan maddede anılan "fakru zaruret için-
de" ve "muhtaç durumda olma" deyimlerini,
"maddi bakımdan sıkıntıda olma" ya da "geçim
sıkıntısı çekme" durumlarıyla karıştırmamak ge-
reker. "Fakru zaruret" ve "muhtaçlık" deyimleri
ekonomik şartlar yönünden toplumun normal ge-
çim düzeyinin çok altında bulunan, beslenme, bar-
ınma, sağlık, eğitim ve sosyal ihtiyaçları karşılama
bakımından asgari imkanları bile elde edemeyen
oldukça kötü şartlardaki insanların durumlarını ifa-
de etmektedir. Yoksa toplumun zaten çok büyük
bir bölümü fakirlikten ve geçim sıkıntısından şika-
yetçidir. Gerçekte, nisbi de olsa, fakirlerin büyük
bir bölümü diğerlerine göre daha zengindir. Bu
bakımdan kanunun amacına göre anlaşılır ve ka-
bul edilebilir bir fakirlik sınırı çizmek gerekirse,
bölgeden bölgeye gelir durumlarına göre farklılık
olsa bile, maddi yönden toplumun en alt katma-
nında yaşayan ve yardıma hak kazanma açısından
bir sıralama yapıldığında önceliği alan insanlardan
söz edebiliriz. Daha açık bir biçimde nitelemek ge-
rekerse, örneğin, bakacak hiç kimsesi olmayan ve
herhangi bir yolla gelir elde edemeyen yaşlılar; ge-
rek doğuştan gerekse hayatlarının belli bir aşama-
sında kaza ya da hastalık sonucu çalışma gücünü
kaybetmiş, yoksul dullar ile ebeveynlerini kaybet-
miş, himayeye muhtaç, topluma kazandırılması
gerek çocuklar ile gelirleri çok düşük, nüfusları
kalabalık aileler bu kanunun öngördüğü muhtaçlık
ve fakirlik kavramlarının kapsamına sokulabilir.³

b) Küçük bir yardım veya eğitim ve öğretim imkanı sağlanması halinde top- luma kazandırılacak olanlar:

Zeki, yetenekli ve beceri sahibi olup, özellikle
maddi imkansızlıklar nedeniyle eğitim göremeyen
insanlara yardım yapmak suretiyle, yetenekleri
doğrultusunda eğitimlerine fırsat tanımak ve böyle-
likle onları başarılı birer insan olarak topluma ka-
zandırmak kanunun başlıca hedeflerinden birisidir.
Ayrıca topluma kazandırılacaklar arasına, her-
hangi bir nedenle, ya da işlediği bir suçtan ötürü
hapse düşmüş olup, çıktıktan sonra çevresince dış-
lanan, maddi ve manevi yönden acze düşen, kim-

seden iş ve destek bulamaması nedeniyle ailesini
geçindirme gücü olmayan insanlar da girmektedir.
Bu gibi insanlara yapılacak küçük bir yardımla
içinde bulundukları çıkmazdan kurtulmaları, bir iş
ve gelir sahibi olmak suretiyle topluma kazandırıl-
maları mümkündür.

c) Küçük bir yardımla üretken duru- ma geçirilebilecek kişiler:

Kanuna göre yardım yapılacak üçüncü grup
hedef kitle, küçük bir yardımla üretken duruma ge-
çirilebilecek kişilerdir. Bir sanat ya da becerisi ol-
duğu halde, maddi imkansızlık nedeniyle kendisine
iş kuramayan, ya da işini kaybetmiş olup bu yüz-
den fakru zaruret içinde bulunan bu tür insanlara
yapılacak küçük bir yardımla iş kurmalarının sağ-
lanması, bu yolla içinde bulundukları kötü durum-
dan kurtulmaları ve topluma kazandırılmaları
amaçlanmıştır. Beceri sahibi olamayan kişilere ya-
pılacak yardım, onlara bir beceri kazandırma ola-
bileceği gibi, beceri sahibi olan vatandaşlara da bu
beceriyle ilgili araç-gereç sağlama, ya da onlara iş
kurmaları için sermaye niteliğinde nakdi yardımda
bulunma şeklinde de olabilir. Bu suretle kendileri-
ne yardım edilen kişilerin üretimde bulunmasıyla,
hem istihdamı artırıcı yönde bir gelişme elde edile-
cek, hem de milli ekonomiye katkıları sağlanacak-
tır. Ayrıca bu tür yardımlar, sosyal yapıda çalışma-
nın özendirilmesi ve ödüllendirilmesi suretiyle, belli
bir imkana az da olsa sahip olan insanların üretim
sürecine katılma yönündeki girişim güçlerini ve ce-
saretlerini de arttıracaktır.

B. SOSYAL YARDIMLAŞMA VE DA- YANIŞMAYI TEŞVİK FONU

1. Fonun Kuruluşu

3294 sayılı Kanun'un gerektirdiği iki ana ku-
rumdan birincisi, merkezde oluşturulan Sosyal
Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu'dur.
Fonun kuruluşu kanunun 3. maddesinde, "Bu ka-
nunda öngörülen hizmetlerin gerçekleştirilmesi
için Başbakanlığa bağlı ve T.C. Merkez Banka-
sı Nezdinde Sosyal Yardımlaşma ve Dayanış-
ma Fonu kurulmuştur." şeklinde yer almaktadır

Kanun'da fonun kuruluş esasları, çalışma biçi-
mi ve kaynaklarının dağıtılma biçimi ile ilgili başka-
ca bir hüküm yer almamış, yalnızca sözü edilen
konularla ilgili bir yönetmelik çıkarılması öngörülmüş-
tür. Daha sonra Kanunun ilgili hükmü uyarın-
ca Başbakanlık tarafından Sosyal Yardımlaşma ve
Dayanışmayı Teşvik Fonu Yönetmeliği çıkarılıp,
17.7.1986 tarihinde yayınlanarak yürürlüğe gir-
miştir.

Kanunda yalnızca kuruluş belirtilen ve örgüt-
lenmesi için herhangi bir hüküm yer almayan fo-
nun kuruluş biçimi, sözü edilen yönetmelikle açıklı-

2. 4.7.1989 tarih, 20215 sayılı Resmi Gazete'de yayınlan-
an 3582 sayılı Kanun.

3. Özdemir, a.g.e., s.6.

ğa kavuşmuştur. Yönetmeliğin 3. maddesine göre Fon Kurulu, Başbakan'ın görevlendireceği bir Devlet Bakanı'nın başkanlığında Başbakanlık Müsteşarı, İçişleri Bakanlığı Müsteşarı, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Müsteşarı ve Vakıflar Genel Müdü'nden oluşur.

Diğer bütün fonlar gibi, tipik bir merkezi kurum örgütlenmesi özelliğine sahip olan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu'nun örgüt yapısında belirgin bir sadelik ve basitlik göze çarpmaktadır. Kanun, sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı teşvik konusunda ağırlığın büyük bir bölümünü vakıflara vermiş, fonun merkezde, vakıfların çalışmalarına maddi kaynak sağlayacak bir "havuz" niteliğinde olmasını sağlamıştır.

Fonun sekreteryası hizmetleri Başbakanlık tarafından, daha doğrusu ilgili Devlet Bakanlığı tarafından yürütülmektedir. Sekreteryanın başında bir Fon Sekreteri bulunur. Bu sekreterin emri altında, fonun işlemlerini yürütmekle görevli yeteri kadar memur vardır.

2. Fonun Gelirleri

Kanunun 4. maddesine göre Fonun gelirlerini,

a) Kanun ve Karamamelerle kurulu bulunan ve kurulacak olan fonlardan Bakanlar Kurulu Kararıyla % 10'a kadar aktarılabilecek miktarlar,

b) Bütçeye konulacak ödenekler,

c) Trafik para cezası hasılatının yarısı,

d) Yıllık beyanname veren Gelir ve Kurumlar Vergisi mükelleflerinin hesaplanan gelir veya kurumlar vergisine ilave olarak ödeyecekleri yüzde birlik miktar (mükelleflerce ödenen bu miktar, vergi uygulamasında gider yazılmaz),

e) TRT reklam gelirlerinden aktarılabilecek % 30'luk miktarlar,

f) Akaryakıt Tüketim Vergisi hasılatından aktarılabilecek 10.000/2 pay,

g) Her nevi bağış ve yardımlar,

h) Diğer gelirlerden oluşur.

Kanun ayrıca maddenin devamında, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Fonu için tahsis edilen veya aktarılması yapılan miktarın, tahsis veya aktarmayı takip eden ayın en geç 15'ine kadar T.C. Merkez Bankası Nezindeki Fon hesabına yatırılmak zorunda olduğunu belirtmek suretiyle öngörülen kaynaklardan Fona beklenen gelir akışının sağlanması için uygun bir zamanlama düzeni getirmiştir.

Görüldüğü gibi Fona gelir sağlayacak kaynaklar çok yönlü bir özelliğe sahiptir. Ancak maddenin bir fıkrasında, vatandaşlar ya da kurumlarca yapılacak her türlü bağışların fon gelirleri arasında yer alacağı belirtilmiş olmakla birlikte, gelirlerin çok büyük bir kısmının kanun gücüyle ve devletin diğer kanuni gelir kaynaklarından aktarılabilecek paylardan oluştuğu anlaşılmaktadır.

Fon kaynaklarının zamana bağlı olarak aşınmaması ve reel değerlerinin korunması için Yönetmeliğin 7. maddesi, Kurulun kararı üzerine T.C. Merkez Bankası vasıtası ile, Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı tarafından çıkarılan gelir ortaklığı ve hisse senedi ile Devlet Tahvil ve Hazine Bonosu satın alınması ve bankalarda hesap açılması suretiyle kaynakların değerlendirilebileceğini hükme bağlamıştır.

Kanunun 5. maddesine 3582 sayılı Kanun'la eklenen bir fıkra ile, 4. maddenin a, c, d, e, f, g bentlerinde sayılan fon gelirleri ile, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarının normal gelirlerinin tahsili için, 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkındaki Kanun gereğince işlem yapılacağı, sorumlular hakkında bu kanun ve ilgili diğer kanunlar gereğince takibata geçileceği hükme bağlanmış, böylelikle fon ve vakıf alacaklarının bir anlamda "kamu alacağı" statüsüne getirilmesiyle tahsilatta sürat ve etkinlik sağlanması amaçlanmıştır.

3. Fonun Çalışma Usul ve Esasları

Fon Yönetmeliği, Fon Kurulu ve Sekreteryanı'nın çalışma, toplantı, karar alma ve uygulama konularında görev ve yetkilerini ortaya koyduğu gibi, fonda toplanan kaynakların il ve ilçelerde kurulan vakıflara dağıtımında uyulacak usul ve esasları da açıklamaktadır.

Fon Kurulu kendisine verilen görevleri yürütmek üzere, ayda bir defa olağan olarak toplanır. Başbakan'ın veya Devlet Bakanı'nın daveti üzerine olağanüstü de toplanabilir. Kurul kararları Başbakan'ın onayı ile yürürlüğe girer.

Fon Sekreteryanı'nın başlıca görevleri, Fonla ilgili evrak ve defterleri tutmak, gelirlerin zamanında toplanmasını sağlamak, Fon bütçesini hazırlamak ve muhasebesini tutmak, evrak ve yazışma işlerini yürütmek, toplanan gelirlerin vakıflara dağıtımını süresinde yerine getirmek ve Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu'na denetim konusunda yardımcı olmaktır.

Fonda toplanan kaynakların Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarına dağıtımını genel usul çerçevesinde, Fon Kurulunun kararı ve Başbakan'ın onayı ile yapılır. Aktarmada esas alınan başlıca kriter, il ve ilçelerin gelişmişlik durumudur. Bunun yanında, Yönetmeliğin 8. maddesinde de belirtildiği gibi,

a) Fakru zaruret içinde ve muhtaç durumda olan kişilere dağıtılmak için il ve ilçelerde kurulu vakıflara yapılacak aktarmalarda o yerin nüfusu,

b) Mahalli halkın vakıflara yaptığı bağış ve teberruhatın miktarı,

c) Geçici olarak küçük bir yardım ve eğitim ve öğretim imkanı sağlanması halinde topluma faydalı hale gelebilecek, üretken duruma geçebilecek kişilere dağıtılmak üzere il ve ilçelerde kurulu vakıflara yapılacak aktarmalarda o yerin işsizlik durumu,

d) Kanunun amacına uygun olarak vakıflar tarafından hazırlanacak ve sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı teşvik edecek nitelikteki projeler göz önünde bulundurulur.

Fon kaynaklarının dağıtımında ana kriter olarak alınan il ve ilçelerin gelişmişlik durumlarının belirlenmesi için Türkiye'deki iller 4 ana gruba ayrılmıştır. Ekonomik ve sosyal yönden farklı gelişmişlik düzeylerini yansıtan bu gruplandırmada, daha düşük gelir ve ekonomik refah düzeyine sahip illere gönderilecek kaynağın belirlenmesinde, diğerlerine göre daha yüksek katsayılar kullanılmaktadır.

Bir fikir vermesi bakımından, 4 katsayıya göre, 4 ayrı grup içinde yer alan illerin sınıflandırılmaları aşağıda gösterilmiştir.⁴

A- 1 Katsayı: Ankara, Bursa, İstanbul, İzmir, Kocaeli,

B- 2 Katsayı: Adana, Afyon, Antalya, Aydın, Balıkesir, Bilecik, Bolu, Burdur, Çanakkale, Denizli, Edirne, Eskişehir, Gaziantep, Giresun, Hatay, Isparta, İçel, Kayseri, Kırklareli, Kırşehir, Konya, Kütahya, Manisa, Nevşehir, Niğde, Ordu, Rize, Sakarya, Samsun, Tekirdağ, Trabzon, Uşak, Zonguldak,

C- 3 Katsayı: Amasya, Artvin, Çankırı, Çorum, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Kastamonu, Malatya, Kahramanmaraş, Sinop, Sivas, Tokat, Şanlıurfa, Yozgat,

D- 4 Katsayı: Adıyaman, Ağrı, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Gümüşhane, Hakkari, Kars, Mardin, Muş, Siirt, Tunceli, Van.

4. Fonun Denetimi

Bilindiği gibi, Fonların denetimi öteden beri uzun uzun tartışılan bir konudur. Denetim sorunu, Kanunun görüşülmesi sırasında en çok eleştiri konusu yapılan noktalardan biri olmuştur.

Diğer fonlarda olduğu gibi, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Fonu da, Devletin bütçeye bağlı olarak yaptığı genel harcamalardan farklı olarak Sayıştay'ın denetimi dışında bırakılmıştır. Kanunun 6. maddesine göre, fonun denetim görevi Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu'na verilmiş, böylelikle yapılan eleştirilere karşılık, denetimin idare dışında, konusunda uzmanlaşmış bir kurul tarafından yürütülmesinin amaçlandığı ileri sürülmüştür. 72 No'lu Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu'nun Görev ve Yetkilerini Düzenleyen Kanun Gücünde Kararnameye göre, yetki alanına giren kuruluş ve kurumları iktisadi, mali, idari, hukuki ve teknik yönden sürekli olarak gözetim ve denetim altında bulundurmakla görevli olan Yüksek Denetleme Kurulu, ilgili mevzuat ve genel hükümler çerçevesinde fon yönetimini ve hesap iş ve işlemlerini denetleyecektir.

II. SOSYAL YARDIMLAŞMA VE DAYANIŞMA VAKIFLARI

A- VAKIFLARIN AMACI

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu'nun getirdiği iki önemli kurumdan ikincisi, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarıdır.

Bu vakıfların kurulmasına neden gerek görüldüğü konusuna, önceki bölümde bir parça değinilmişti. Şüphe yoktur ki her kurum, sosyal alandaki bir ihtiyaçtan doğar. Bu ihtiyaçların neler olduğu ve bunların karşılanmasında, sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıflarının hangi amaçlarla devreye sokulduğu konusunda belli ölçüde aydınlanmış olmakla birlikte sözü edilen vakıflardan neler bekleneyeceği ve hangi rolleri üstlenebilecekleri konusunda Özdemir'in şu görüşlerine göz atmakta yarar vardır.⁵

"Çok geniş bir coğrafyasıyla, halen çok kalabalık ve sürekli artmakta olan nüfusuyla, birtakım ekonomik problemlere rağmen yoğun kalkınma çabalarıyla, stratejik konumu yüzünden Dünya'daki problemlerin yol açtığı menfi tesirlerle başa çıkmak ve gelişmiş demokratik ülkeler arasında layık olduğu yeri almak çabası ve arzusu içinde olan Türkiye'mizde özellikle gelir dağılımı konusunda birtakım olumsuzlukların bulunduğu bir gerçektir. Gelir dağılımındaki dengesizlik de, bu Kanunun amaç ve kapsam bölümlerinde tanımlanan fakru zarurete ve muhtaçlığa yol açmaktadır. Gerçekte, beslenme, barınma, eğitim ve geçim gibi en basit ama en önemli ve vazgeçilmez ihtiyaçlarını karşılayamayan vatandaşlarımız mevcuttur. Bu sebeple, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu, amacına uygun olarak tatbik edildiği takdirde, gelir dağılımındaki adaletsizliğe vurulmuş ağır bir darbedir. Belirli kaynaklardan sağlanan gelirlerin, o kaynaklardan hiçbir surette yararlanamayacak olan ihtiyaçlılara aktarılması sağlanmıştır. Bu anlamda Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları sosyal olduğu kadar da ekonomik bir organizasyondur. Yani ekonomik sistem içinde, yapıya zarar vermeden ve ekonominin gelişme dengesini zaafiyete uğratmadan, refahın paylaşılmasında aktif ve etkili bir rol oynamaktadır. Bunun yanında Kanunun psikolojik olarak birtakım müsbet tesirleri de vardır. Türk toplumunda "devlet baba" anlayışı yaygındır. Baba şefkatine ve hamiyetine de fakru zaruret içindeki insanlar daha çok ihtiyaç duyarlar. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarının faaliyete geçmesiyle, hem maddi, hem de psikolojik yönü olan bu tür talepler de önemli ölçüde karşılanmış,

4. T.C. Başbakanlık, Gelişen Türkiye, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu, Ankara, 1986, s.6.

5. Özdemir. a.g.e., s.1.

muhtaç vatandaşlarımız Devletimizi hem mad-den, hem de manen yanlarında hissetmeye başlamışlardır. Muhtaçlığın verdiği eziklik, miktarı ve sürekliliği ne olursa olsun, Devletin ilgisini ve şefkatini aksettiren bu tür yardımlarla yok olmaya yüz tutmuştur."

Vakıfların kuruluş amacı kanunda, Sosyal Yardımlaşmayı ve Dayanışmayı Teşvik Fonu'nda toplanan kaynağın ülke çapında ihtiyaç sahibi vatandaşlara "nakdi ve aynı olarak dağıtmak" ve "kanunun amacına uygun faaliyet ve çalışmalarında bulunmak" olarak belirtilmiştir. Bu aynı zamanda bir görevlendirmedir. Görüldüğü gibi vakıflar Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Fonu'nun uygulama araçları, taşradaki uzantılarıdır. Tabii bu arada, fonda toplanan kaynakların dağıtılmasıyla varılacak nihai amacın "sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı teşvik" olduğunda kuşku yoktur. Bu bakımdan denebilir ki, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu'nun, dolayısıyla bu adla kurulan Fonun amaçları, aynı zamanda Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarının da başlıca amaçlarıdır. Bu amaca bağlı olarak verilen görevin niteliği de, fonda toplanan kaynağı ülke çapındaki ihtiyaç sahibi vatandaşlara "dağıtmak" şeklinde açık ve seçik olarak belirlenmiştir. Gerçi kanunda, "amaca uygun faaliyette bulunmak" şeklinde genel bir görevlendirme de getirilmiştir. Ancak vakıfların, fon kaynaklarının dağıtım organı olma niteliği, konunun başlıca esasını oluşturmaktadır.

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarının kurulmasıyla, esasen Türk Toplumunda köklü bir yeri ve önemi olan vakıf geleneğinin canlandırılmasının ve bu kurumların tekrar eski güçlerine kavuşturulmalarının da amaçlandığı özellikle vurgulanmıştır. Türk toplumunda "devlet baba" imajından doğan, devletin sürekli veren, bağışlayan, gözetken işlevlerine sahip olması dolayısıyla, bu insanlara yapılacak yardımların Devlet eliyle yapılması halinde yüz kızartıcı olmaktan çıkacağı, daha kabul edilir olacağı, vakıfların da bu görevin yerine getirilmesinde en etkili araç durumunda oldukları görüşü ileri sürülmüştür. Bu görüşe göre, devreye Devlet girdiğinde, Devletten elde edilecek yardımın gurur kırıcı bir yanının bulunmadığı, vatandaşın bu yardımı bir "sadaka" değil, tersine bir "hak" olarak değerlendirdiği, muhtaç insanın zenginlere boyun eğme, onların karşısında yüz kızartma olayının ortadan kalkacağı ve vatandaşların gerek yardım istemeye, gerekse kendilerine verilen yardımı almaya başları dik olarak gidebilecekleri kabul edilmektedir.⁶

B- VAKIFLARIN KURULUŞU

İl ve İlçe düzeyinde örgütlenen Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarının kuruluşu Medeni Kanun'da öngörülen vakıf statüsüne temel hatlarıyla uymakta, pek fazla farklılık bulunmamaktadır. Ancak Sosyal Yardımlaşma ve Dayanış-

ma Vakıfları, herşeyden önce resmi birer vakıf niteliğinde olup, kuruluşlarına özel önem verilmiş ve bazı kolaylıklar sağlanmıştır.⁷

3294 sayılı Kanun'un 7. maddesinde, vakıf kuruluşuna ilişkin olarak vakıf mütevellî heyetini oluşturacak üyelerin sayılmasından başka, "vakıf senetleri mahallin en büyük mülki amirince tescil edilir." hükmü yer almakta, kuruluşla ilgili diğer konulara değinilmemektedir.

Ayrıca, Medeni Kanun'a göre de, kurulacak vakıflarda vakıf statüsünün belirlenmesi, resmi senedin düzenlenmesi, hatta kuruluşta izlenecek yol konusunda katı bir belirleme olmamasına karşılık; Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarının kuruluşu, 3294 sayılı Kanun'un yürürlüğe girmesinden sonra bu kanuna uygun olarak çıkarılan bir dizi yönetmelik ve genelgeyle standart bir nitelik taşıyacak bir biçimde, açık ve ayrıntılı olarak düzenlenmiştir.

Türkiye çapında bir örnekliği sağlamak ve uygulamayı hızlandırmak için yine Başbakanlıkça hazırlanan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı örneği basılı olarak tüm il ve ilçelere gönderilmiş ve vakıf kuruluşlarında bütünüyle bu ömgeye uyulması istenmiştir.

Resmi senette, Medeni Kanun hükümlerine göre vakıflarda bulunması gerekli olan ana unsurların yanında; vakfın amacı, mal varlığı, gelir kaynakları, harcama biçimi, organları, vakıf başkanı, mütevellî heyeti ve görevleri, toplantı ve karar yeter sayısı, huzur hakkı, hesap dönemi, vakfın denetimi, tutulacak defterler ve fesih ve tasfiye ile ilgili hükümler yer almaktadır. Genelge ile getirilen düzenlemeye göre, vakfın kuruluşu için aşağıdaki sıra izlenecektir.⁸

a) Vakfın resmi senedi, gönderilen örnek metne göre düzenlenecek; vakfın kuruluş mal varlığı olarak Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu'ndan gönderilen meblağ⁹ kullanılacaktır.

6. A.k. s.2.

7. Konu ile ilgili olarak Başbakanlığın 1986/11 sayılı Genelgesi şu hükümleri içermektedir: *Türk Halkı ve idare-i tarih boyunca sosyal yardımlaşma ve dayanışmanın en güzel örneklerini vermiştir. Milli, sosyal ve kültürel değerlerimizin korunup yaşatılmasında vakıf müessesesinin çok önemli bir rolü ve mevkiî vardır. Bu bakımdan, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu'nun uygulanmasında ana görev, il ve ilçelerde kurulacak vakıflara verilmiştir.*

Memleketimizin taşra idaresini elinde tutan mülki idare amirlerimiz ile vakıfların mütevellî heyetlerinde yer alacak merkezi idarenin taşra temsilcilerinin sosyal bir maksat taşıyan bu kanunu hedefine ulaştırmada büyük bir gayret ve fedakarlıkla çalışacaklarına olan itimadım tamdır. Bu hayırlı faaliyeti hamiyet sever Türk Halkının da candan destekleyeceğine inanıyorum. İmza/ Başbakan)

8. 1986 tarih, 12 sayılı Başbakanlık Genelgesi.

9. Söz konusu tutar; 1986-1988 yılları için 500.000 TL; 1988 ve sonrası için, 1.000.000 TL. olarak belirlenmiştir.

b) Vakfın tescili için mütevellî heyet tarafından noterde 5 suret olarak düzenlenen ve imza edilen Vakıf Resmi Senedi'nin tescili için mahallin en büyük mülki amirince, yine mahallin asliye hukuk mahkemesine başvuruda bulunulacaktır.

c) Mahkemece tescilin yapılmasından sonra, durum Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne iletilerek Vakıf Resmi Senedinin Merkezi Sicile tescil edilmesi ve kayıt numarası alması sağlanacaktır.

Belirtilen işlemler yerine getirildikten ve merkezi sicile tescil işlemlerinin tamamlandığı bildirildikten sonra vakıf kurulmuştur ve faaliyete başlayacak durumdadır. Ancak burada dikkati çeken bir nokta, senette yer alan vakıf sermayesinin, ya da daha açık bir deyişle, vakfın kuruluşuna esas olan ve vakfedilen meblağın, doğrudan doğruya Sosyal Yardımlaşmayı ve Dayanışmayı Teşvik Fonu'ndan gönderilmesi ve miktarının vakıf kuruluşu için öngörülen asgari miktarın (1995 yılı için 500.000.000 TL.) çok altında olmasıdır.

Kuruluşu kesinleşen vakıfların, kuruluş sonrası yapacakları iş ve işlemler; karar ve kayıt defterinin sağlanması, imza sirkülerinin hazırlanması, vakıf yetkililerinin gayrimenkullerle ilgili temlik tasarruflarda bulunabilmeleri için yetki belgesi almaları, muhasebe kayıt ve defterlerinin tutulması gibi tali derecede önem taşıyan teknik konuları içermektedir. Bunun yanında gönderilen genelgelerle, vakıflara ayrıca, yapılacak sosyal yardımlarla, vakıf gayrimenkullerinin nasıl kiraya verileceği açıklanmakta ve idari personelin özlük haklarıyla ilgili iç yönetmelikler çıkarılması önerilmektedir.

C- VAKIFLARIN GELİRLERİ

Medeni Kanun'a göre, vakfedilen mal veya paranın, vakıf amaçlarıyla tutarlı ve belirtilen amaçları gerçekleştirmeye yetecek ölçüde olmasının temel bir zorunluluk olarak kabul edilmesinin yanı sıra, vakfın amaçlarını gerçekleştirmek üzere elde edeceği diğer gelirlerinin de açıkça belli olması gerekmektedir. Her vakıf, amaçlarını gerçekleştirmek üzere, vakfın kuruluşuna esas olan ve başlangıçta vakfedilen mal veya nakdi değerden başka, diğer bazı faaliyet ve yollarla çeşitli gelirler elde eder. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları da, kuruluş sermayeleri olarak Fondan gönderilen ve sembolik bir nitelik taşıyan meblağ ile doğal olarak amaçlarını gerçekleştiremeyeceklerinden, diğer bazı gelir kaynaklarına da ihtiyaçları vardır. 3294 sayılı Kanun, 8. maddesinde, vakıfların bu kapsamdaki gelirlerini şu şekilde saymıştır:

a) Fondan Aktarılabacak Paylar:

Kanunun 4. maddesine göre, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu'nda toplanan kaynaktan ilgili Yönetmelik uyarınca Fon Kurulu'nun kararı ve Başbakan'ın onayıyla daha önce sözü edildiği gibi il ve ilçelerin gelişmişlik düzeyi,

nüfus ve işsizlik durumu, vakfa yapılan bağışların miktarı gibi kriterlere göre aktarılabacak paylar vakıfların en önemli, düzenli ve ana gelir kaynağını oluşturmaktadır.

b) Mahalli İdareler Bütçesinden (köyler hariç) % 2 Oranında aktarılabacak Paylar:

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmanın teşvik edilmesinde, mahalli kaynakların da harekete geçirilmesi amacıyla, köyler hariç, Belediye ve İl Özel İdareleri öz gelirlerinin % 2'sinin bütçede ayrılarak İl ve İlçe Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarına aktarılması öngörülmüştür. Söz konusu payın yüksek miktarlara ulaştığı bütçelere sahip Belediyeler, genelde bu parayı zoraki aktarma eğilimine girmektedirler. Öte yandan % 2'lik payın belirlenmesinde, bütçe fasılları arasındaki gelirlerden hangilerinin esas alınacağı sürekli tartışma konusu olduğu gibi, buradan sağlanan kaynak da vakıfların tüm gelirleri içinde ciddi bir oran oluşturmamaktadır.

c) Her türlü Fitre-Zekat ve Kurban Derileri ile Bağışsak Yardımları:

Dini amaçlı birer eylem, hatta ibadet niteliğinde olan fitre, zekat, kurban derisi ve bağışsak yardımlarının vakıfların gelirleri arasında sayılması; dindar vatandaşların, bir taraftan dini yükümlülüklerini yerine getirirken, diğer taraftan ferdi olarak fakirlere verecekleri zekat ve sadaka ile yapacakları bağış ve yardımların, merkezi bir organizasyon ve denetim ile tek elde toplanarak vakıflar aracılığıyla yapılması, böylelikle bu tür vatandaşların sosyal yardımlaşma ve dayanışma sürecine katılmalarını sağlamak amacını gütmektedir. Bilindiği gibi, 3294 sayılı Kanun çıkmadan önce, kurban derisi ve bağışsak toplama ile, fitre ve zekat zarfları dağıtılarak yardım toplama yetkisi, 2860 sayılı Yardım Toplama Kanunu ile Türk Hava Kurumu'na verilmişti. Türk Hava Kurumu topladığı bu gelirleri, yine aynı kanun ve ilgili yönetmelik gereğince, belli oranlara göre, Türkiye Kızılay Derneği, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu, Türkiye Diyanet Vakfı arasında paylaşıyordu. Ancak, 3294 sayılı Kanun'un yürürlüğe girmesinden sonra, Yardım Toplama Kanunu ve Uygulama Yönetmeliği'nin bazı maddeleri değiştirilerek, bir süre için bu tür yardımları toplama yetkisi il ve ilçelerde bulunan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarına tanınmış, 1982 yılında ise eski şekle dönülerek söz konusu yetki bu vakıflardan alınıp tekrar Türk Hava Kurumu'na verilmiştir.¹⁰

Bu konuda söylenecek diğer bir şey de, dini amaçlı ve ferdi bir hareket olması gerektiği dince kabul edilen, zekat ve sadaka vermek ile kurban derisi bağışlamanın, doğrudan doğruya bağışlayan

10. 2.5.1992 tarih, 21216 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan Yönetmelik Değişikliği.

tarafından dilediği kimseye verilmesi yoluyla değil de, bir takım merkezi kuruluş veya organizasyonlar eliyle yapılmasının dince uygun olup olmadığı konusundaki tartışmaların hala sürüp gitmesidir.

d) İşletme ve İştiraklerden Elde Edilecek Gelirler;

Türkiye'de vakıfların işletme ve iştiraklerden, gerçekten ekonomik düzeyde gelir elde ettikleri başarılı uygulama örneklerine sık rastlanmamakla birlikte, bu gelir türünün sayılmasıyla Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarına geniş bir alanda faaliyette bulunma imkanı sağlanmış, böylelikle gelir elde etme şanslarının arttırılması amaçlanmıştır.

e) Diğer Gelirler:

Yardımsaver kişilerce, vakıflara yapılacak bağış ve yardımlarla, taşınır ve taşınmaz mallardan elde edilecek gelirler bu bölümü oluşturur. İyiliksever insanların, yapacakları bağış ve yardımlarla sosyal yardımlaşma ve dayanışma sürecine katılacakları, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Fonu ve Vakıflarının önemli gelir kaynaklarından birisini de bu tür yardım ve katkıların oluşturacağı varsayım ve beklentisi, 3294 sayılı Kanun'un temel amaçlarından birisi olmuştur. Öte yandan, bu tür yardımların beklenen ölçüde gerçekleştirilip gerçekleştirilemediği de bilinmektedir.

D- VAKIFLARIN ORGANLARI

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarında, Medeni Kanun'un vakıflarda bulunmasını zorunlu gördüğü biçime uygun olarak iki ana organ vardır. Bunlar, "vakıf başkanı" ve "vakıf mütevelli heyeti"dir.

Vakıf başkanı, mahallin en büyük mülki amiri sıfatıyla, illerde valiler; ilçelerde kaymakamlardır. Kanun'un 7. maddesine göre, mülki amirler vakfın tabii başkanlardır.

Vakıf başkanı, ilk görevi olan, vakfın kanunlara uygun olarak kurulması ve tescili işlemlerini yerine getirmekten başka, mütevelli heyete başkanlık eder, vakfı mütevelli heyet adına yönetir, iş ve işlemlerinin yürütülmesini sağlar.

Mütevelli heyet illerde, valinin başkanlığında, belediye başkanı, emniyet müdürü, defterdar, milli eğitim müdürü, il sağlık müdürü, il sosyal hizmetler ve çocuk esirgeme kurumu müdürü, müftü ve vali tarafından her çalışma dönemi için yardımsaver kişiler arasından seçilecek üç kişiden; ilçelerde ise, kaymakamın başkanlığında, belediye başkanı, ilçe emniyet müdürü ya da Jandarma üst komutanı, malmüdürü, ilçe milli eğitim müdürü, sağlık bakanlığı ilçe üst temsilcisi ve müftü ile, yine ilin valisi tarafından her çalışma dönemi için yardımsaver kişiler arasından seçilecek üç kişiden oluşur.

Mütevelli heyet, vakfın yönetim ve temsile yetkili organı olup, bu sebeple vakfın amaçlarının

gerçekleşmesi için gereken işlemleri yapar ve gereken kararları alır. Mütevelli heyet, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu Yönetmeliğinin 10. maddesi uyarınca, ayrıca aşağıdaki görevleri yerine getirir:

a) Görev alanı içerisindeki yardıma muhtaç kişileri belirlemek,

b) Bu kişilerin sağlık ve tedavi giderlerini karşılamak için ilgili sağlık kuruluşları ile işbirliği yapmak,

c) Geçici olarak küçük bir yardımla veya eğitim ve öğretim imkanı sağlanması halinde topluma kazandırılacak, üretken duruma geçebilecek kişilerin başvurularını değerlendirmek, onlara gerekli yardımı yapmak ve sonrasında yapılan yardımın amacına ulaşmış olup olmadığını izlemek,

d) Mahallin özelliklerine göre, vakıf gelirlerinin dağıtımında esas olacak usulleri ve yardım miktarlarını belirlemek,

e) Bilanço, gelir-gider hesabı, çalışma raporu, bütçe ve yıllık programları hazırlamak,

f) Vakıf işlemlerinde uygulanacak ilkeleri belirlemek ve vakfın amacına ulaşabilmesi için gerekli kararları almak,

g) Vakfın amacına ulaşabilmesi için bağış yapılmasını teşvik etmek, bunları kabul etmek, vakfa menkul ve gayrimenkul mallar almak ve satmak, bunları işletmek, mevcut gelirin artması konusunda her türlü karar almak,

h) Vakıf personel ihtiyacı ve kadrosunu tespit ve tayin etmek, bunlara ödenecek ücretleri belirlemek ve gerektiğinde mevzuattaki nedenlerle görevlerine son vermek,

i) Vakfın amaçlarını gerçekleştirebilmek için, sosyal yardım tesisleri kurmak, işletmek ve işlettirmek.

E- VAKIFLARIN ÇALIŞMA USUL VE ESASLARI

1. Genel Olarak

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu'ndan aktarılan kaynakların dağıtımını yürüten ve teşvik politikasının uygulama araçları durumunda olan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları, bu yönleriyle Fonun taşradaki "örgütü" işlevini üstlenmiş bulunmaktadır.

Türkiye yüzeyine dağılmış olup, sayıları 923'ü bulan vakıflar, 3294 sayılı Kanun'un kapsamına giren fakru zaruret içinde ve muhtaç durumdaki vatandaşların belirlenmesi ve kendilerine Fon'dan aktarılan kaynakların aynı ya da nakdi yardım olarak dağıtılması biçiminde özetlenebilecek olan başlıca görevlerini, uygulamada oluşturulan standart yapılanma nedeniyle, hemen hemen birbirlerine çok yakın usul ve esaslarla yerine getirmektedirler.

Daha önce de belirtildiği gibi, 3294 sayılı Kanun, vakıfların başlıca amacını belirtmekle; bu kanuna uygun olarak çıkarılan Yönetmelik ise, Fon gelirlerinin elde edileceği kaynakları ve dağıtım esaslarını açıklığa kavuşturmakla yetinmiş; örgütlenme ile çalışma usul ve esaslarına ilişkin konularda vakıflar serbest bırakılmışlardır. Ancak, daha sonra ortaya çıkan bazı tereddütleri gidermek ve ülke düzeyinde farklı uygulamalardan doğan aksaklıkları ortadan kaldırmak için, kimi zaman öneri mahiyetinde de olsa, örgütlenme, çalışma düzeni ve metodları konularında bilgi ihtiva eden çeşitli Genelge ve Yönergelerle vakıfların yapılanma faaliyetlerine standartlığı sağlayacak biçimde yön verilmiştir. Bu amaçla getirilen düzenlemelerin başında, Başbakanlık'ça hazırlanan "Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı Yardım Yönetmeliği" ile, "Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları Uygulama Yönergesi" gelir.

Söz konusu Yönetmelik ve Yönerge ile, vakıfların özellikle örgütlenme ve çalışma düzenleri, tarama ve bilgi toplama metodları ile yardım faaliyetlerine ilişkin çalışma esasları düzenlenmiştir.

1. Örgütlenme ve Çalışma Düzeni

Vakıf örgütlenmesinin şekil ve esasları, Medeni Kanun'a göre vakıflarda bulunması zorunlu olan organların dışında, Vakıf mütevelli heyetinin, kısacası vakıf yönetiminin takdiri ile belirlenir. Bu durumun, vakıf iç yönetmelikleri ve düzenlemeleri ile açıklığa kavuşturulması esastır.

Her vakıf Medeni Kanun'a göre tüzel kişiliğe sahip, bağımsız bir hukuki varlık olduğu gibi, idari açıdan da, vakıf amaçlarını gerçekleştirmek üzere, çeşitli görevlerin birbirleriyle belli bir ilişki düzeni içinde bir arada bulundukları bir örgüt yapısına da sahiptir. Vakfın amaçlarını gerçekleştirmek üzere görevlendirilen mütevelli heyet, yönetimin belkemiği durumundadır. Ancak, yönetim sorununun, resmi senette mütevelli heyet üyelerinin kimler olduğunun isim ve ünvan olarak belirtilmesiyle çözümlenmesi düşünülemez. Gerek mütevelli heyet içinde, gerekse vakfın idari işlevlerini üstlenecek örgütlenme modeli içinde, genel yapılanma esasları ve kısaca PODSCORB olarak bilinen yönetimin temel öğelerinin belirlenmesi gerekmektedir. Bu kapsamda, planlama, örgütlenme, koordinasyon yöneltme, denetim ve bütçeleme gibi her örgütte bulunan temel öğelerin gereği olarak kurulması zorunlu olan hiyerarşik düzen, vakıflarda, vakıf başkanı ve mütevelli heyet arasındaki ilişkilerle oluşmaktadır. Örneğin Medeni Kanun'a göre, karar alma ve uygulama yetkisine sahip olan mütevelli heyet, genelde yalnızca bir karar mekanizması olarak çalışmakta; vakfın tüm yönetim, koordinasyon, planlama ve denetim yükü vakıf başkanı üzerinde toplanmaktadır. Bunun temel nedeni, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarında idari işlev ve rolleri paylaşacak başka organların bulunmamasıdır.

Mütevelli heyetin nasıl çalışacağı, hangi görevlileri hangi kadrolarda çalıştıracağı, yardıma muhtaç kişilerin belirlenmesi ve yardım yapılma şekillerinin neler olduğu, toplantı süre ve şekilleri, vakfın çalışma ilkeleri ve denetim görevinin nasıl yerine getirileceği konularının önceden düzenleyici nitelikte işlemlerle (yönetmelik ve yönergelerle) belirlenmesi etkin bir uygulama biçiminin ana esasını oluşturmaktadır.

Etkin bir idari örgütlenme yapısı oluşturan bir vakıfta, mütevelli heyet, belli günlerde toplanarak vakıf amaçlarının gerçekleştirilmesiyle ilgili konularda gerekli kararları alır, yardım talepleriyle ilgili olarak görevlilerce hazırlanan dosyaları inceler ve karara bağlar.

Vakıf mütevelli heyetinin toplanabilmesi için, üye tam sayısının yarısından bir fazlasının toplantıya katılması zorunludur. Kararlar, katılanların en az yarısından bir fazlasının oyu ile verilir. Oyların eşitliği halinde, başkanın bulunduğu taraf fazla sayılır. Mütevelli heyet üyeleri, sayısı 8'i geçmeyecek şekilde, yaptıkları her toplantı için nakdi ölçüsü Fon Sekreteryası tarafından belirlenen miktarlarda "huzur hakkı" alabilirler. Vakfın yaptığı çalışmalarla ilgili faaliyet raporları, aylık olarak Fon Kurulu'na gönderilir.

Mütevelli heyetin verdiği kararlar, vakıf bürosunda çalışan görevlilerce yerine getirilir. Vakıflar, ülke düzeyinde örgütlenmelerini yeni yeni gerçekleştirdiklerinden, vakıf bürosunun oluşturulması, çalışacak personelin gerek sayıca, gerekse kadro ve ünvanca belirlenmesi, görev ve yetkilerin dağıtılması, kısaca örgüt yapısının oluşturulması konusunda genel bir yetersizlik görüldüğü gibi, vakıftan vakıfa değişen biçim ve uygulamalara da rastlanmaktadır.

Vakıf bürosunda çalışan personelin görev ve yetkilerinin belirlenmesinde ve büronun idari bölümlere ayrılmasında, genel olarak esas alınan baz, fonksiyonel ayırmadır. Bu kapsamda, bazı vakıflarda üyeleri sayıca belli olan mütevelli heyet dışında idari ve mali sekreter olmak üzere iki görevli bulunmaktadır. Bunlardan idari sekreter, mütevelli heyetin toplantılarını düzenler, başvuru sahiplerinin dosyalarını hazırlar, heyet toplantılarının raporluluğunu yapar, gerekli yazışma ve dosyalama işlerini yürütür. Mali sekreter ise, vakfın tahsilat, ödeme, banka ve muhasebe gibi mali işlemlerini yürütür ve hesaplarını tutar. Bu iki görevli, genellikle doğrudan doğruya, mütevelli heyetin ve vakfın başkanı olan mülki amirin emir ve gözetimi altında çalışırlar. İş yükü fazla olan bazı vakıf merkezlerinde, özellikle illerde, büro görevlilerinin sayısı ikiden fazla olup, başlarında "vakıf müdürü" adı altında ayrı bir yönetici bulunur. Buradan anlaşılmaktadır ki, vakıf bürosunda çalışacak görevlilerin sayısını ve vakfın örgütlenme biçimini belirleyen en önemli etken, vakfın iş yüküdür. Doğaldır ki, nüfusu fazla, ya da ekonomik gelişmişlik düzeyi düşük olan il ve ilçelerde, vakfa yapılacak başvuru-

lar da fazla olacağından, vakıf bürosunda da daha fazla personel çalıştırma zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte çoğu ilçelerde tüm vakıf işlemlerinin tek kişi tarafından yürütüldüğü görülmektedir.

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları, diğer kuruluşlara göre farklı amaçlarla ve farklı biçimlerde faaliyette bulunduklarından, buralarda çalışacak personelin özel bazı niteliklere sahip olmaları gerekmektedir. Bu vakıfların çalışmaları doğrudan doğruya insanlarla, insanların sorunlarıyla ve manevi yönleriyle ilgili olduğu için, çalışacak personelde, Devlet Memuru olabilmek niteliklerinin yanında, genel olarak, çevrenin güvenini kazanma, yumuşak huyluluk, güler yüzlülük, hayırseverlik, çevrenin özellikleri konusunda geniş bilgi sahibi olma, sır saklama, görünüm olarak toplumun yadırgamayacağı bir yapıya sahip olma ve vakıf hizmetlerinin önemini bilinci içinde olma gibi özellikler de aranmalıdır.¹¹

3. Muhtaçlarla İlgili Tarama ve Bilgi Toplama Faaliyetleri

Vakıf çalışmalarında ikinci olarak incelenecek konu, muhtaçların belirlenmesiyle ilgili tarama ve bilgi toplama faaliyetleridir. Vakıfların amaçlarına uygun faaliyette bulunmaları, dolayısıyla sosyal yardımlaşma ve dayanışmanın gerçek anlamda sağlanması, öncelikle yapılacak yardımlara esas olacak muhtaç ve fakru zaruret içindeki insanlarla ilgili bilgilerin sağlıklı ve ayrıntılı biçimde elde edilmesiyle mümkündür. Bu bakımdan bu tür insanları belirlemek için yapılması gereken tarama, araştırma, inceleme ve değerlendirme çalışmaları vakıf faaliyetleri arasında, en az yardım faaliyetleri kadar önemli bir yer tutmaktadır.

Kişilerin muhtaçlık durumlarıyla ilgili yeterli ve doğru bilgi elde edilmesi oldukça güçtür. Bu çeşitli nedenlerden kaynaklanır. Önce, yardım talebinde bulunan kişiler, gerçekte fakir olmadıkları halde kendilerini muhtaçmış gibi gösterebilirler. Bunların gerçekte, muhtaç olup olmadıkları, ancak oldukça dikkatli, titiz, ayrıntılı ve derinlemesine yapılacak bir araştırma ile açıklığa kavuşturulabilir. İkinci olarak, kişiler hakkındaki bilgiler, prensip olarak çevrelerinden elde edildiğinden, insanlar arasındaki çeşitli düşmanlık ve çekişmeler nedeniyle, araştırma konusu olan kişiler hakkında doğru ve yeterli bilgi verilmeyebilir. Sonra, kendisinden bilgi sorulan kişi, hakkında bilgi verdiği kimse ile arasındaki iyi ilişkiler nedeniyle doğru söylemeyecek, mağdur olmayanları yardıma muhtaçmış gibi gösterebilir. Öte yandan bazıları, genelde insanımıza hakim olan "*Herkese yardım yapayım*" gibi son derece yanlış bir anlayışla, hakkında araştırma yapılan ve belki de durumlarıyla ilgili yeterli bilgi sahibi bulunmayan kişiler için olumlu bilgi verebilmektedirler. Öte yandan mütevellî heyetlerce yardım yapacak kişilerle ilgili belirli bir fakirlik sınırı belirlenmiş olsa bile, başvuru sahiplerinin durumu-

nu inceleyen araştırmacı, bu kişilerin durumunu bilgi yetersizliği nedeniyle, doğrudan doğruya kendisi birinci elden belirleme şansına sahip olmadığından, durumu bir başkasından sorarak öğrenmek istediğinde, bilgi aldığı kişi, gerçekte öğrenilmek istenen fakirlik düzeyinin sınırlarının ne olduğunu bilmeden ve subjektif etkilerle yanlış telkinde bulunabilmektedir. Sınırları belli olmayan, mahiyeti kişiden kişiye değişen fakirlik olgusuyla ilgili herkesin düşünce ve değerlendirilmesi doğal olarak birbirinden epeyce farklı olacaktır. Kişilere, tanıdıkları kişi hakkında, "*Durumu nasıl?*" diye sorulduğunda, eğer hakkında bilgi sorulan kişi bir parça fakirse, gerek yakınlık ve dostluk hatırı için; gerekse acıma ve şefkat duygularıyla, "*yardıma muhtaç olduğu*" şeklinde, herhangi bir ölçü ya da karşılaştırmaya dayanmayan bir bilgi alınması doğaldır.

Belirtilen bu nedenlerle, vakıfça yapılacak yardımların gerçekte amacına tam olarak ulaşabilmesi için, hem muhtaçlık tanımıyla ilgili, ince ayrımlara dayanan objektif bir ölçü getirilmesi; hem de başvurularla ilgili olarak yapılan araştırmaların son derece dikkatli, titiz ve ayrıntılı olarak, bu alanda iyi yetiştirilmiş ve uzmanlaşmış görevlilerce yapılması önem taşımaktadır.

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı Yardım Yönetmeliği'nin 2/b maddesine göre, "*Sosyal güvenlik kuruluşlarının herhangi birinden gelir ve aylık alamayan; mahkeme kararı ile veya kanunla bağlanmış devamlı bir gelire sahip olmayıp, asgari ücretin üzerinde gelir sağlayacak menkul ve gayrimenkul malları olmayan veya olup da bunlardan elde ettiği gelir toplamı asgari ücretin altında olan veya işsiz olan; geliri asgari ücretin üzerinde olup, büyük bir hastalık nedeniyle masraflı ameliyat gerektiren; gelir azlığı ve nüfus çokluğu nedeniyle zeki çocuğunu okutamayan kişiler fakru zaruret içinde ve muhtaç durumdadır.*"

Muhtaçlığın belirlenmesi genellikle iki şekilde, vakıf görevlilerinin doğrudan doğruya (re'sen) belirlemeleri veya yardım talebinde bulunan kişinin başvurusu üzerine yapılmaktadır.

Asıl olan, yardıma ihtiyacı olanları, kendi başvurularından önce re'sen belirleyebilmektedir. Belirleme işini, belediye, mahalle muhtarlıkları, karakollar, hastahaneler, okullar, yetiştirme yurtları gibi kurumların yardımlarıyla vakıf görevlileri; gerektiğinde mütevellî heyet üyeleri yapacaklardır. Vakıf görevlileri, bu konuda yardımda bulunmaları için belirtilen kurumlara sürekli duyurular yaparak ihtiyacı olanların çekinmeden başvuruda bulunmalarının sağlanmasını, gerektiğinde bu durumda olanlar hakkında doğrudan doğruya vakfa bilgi iletilmesini isteyecekler, ayrıca mütevellî heyet üyeleri de sürekli olarak muhtaç kişilerin belirlenmesi konusunda araştırma içinde bulunacaklar, belirledikleri kişiler hakkında rapor düzenleyerek heyete sunacaklardır.

11. Özdemir a.g.e., s.14.

Kendiliğinden belirleme, aslında Türk toplumunun geleneklerine ve insanların kişiliklerine daha uygun düşen bir yoldur. Çünkü toplumdaki pek çok kişi, yardıma ihtiyaçları olduğu halde, onurlarının zedeleneyeceği düşüncesiyle, ya da kanaatkarlık özellikleri dolayısıyla durumlarını gizleyebilmektedirler. Durumu kötü olan bazı kişiler ise, yardım almak için yapılacak işlemleri takip etmekteki zorluğu düşünerek gerekli başvuruda bulunmamaktadırlar. Öte yandan bütün duyurulara rağmen, fakir durumda olup, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı gibi bir kurumun varlığından ve muhtaç olanlara yardım yapıldığından haberi olmayan kişilerin bulunması da mümkündür. Bu gibi durumlarda bulunanların, artık kendilerinden başvuru beklemeden, ilgililer ve görevlilerce araştırılıp meydana çıkarılmaları gerekmektedir. Bu tür araştırmalar genelde tarama çalışmaları mahiyetindedir.

Başvuru üzerine yapılan belirleme, muhtaçlığın belirlenmesinde en çok izlenen yoldur. Uygulamaya göre, yardım isteyen kişi, vakıf başkanlığından alacağı "yardım isteme formu"nu doldurarak başvuruda bulunur. Yalnızca kendi mahalle veya köylerinde oturan kişilerle sınırlı olarak muhtarlar ya da muhtaç kişilerin komşuları da başvuruda bulunabilirler. Okuma yazma bilmeyen veya gözleri görmeyenler adına, yakınları tarafından başvuru yapılır.

Başvuru formunda genelde, başvuruda bulunanın kimliği, geçim durumu, bakmakla yükümlü bulunduğu aile üyelerinin sayısı, istediği yardım türü, hakkında bilgi alınabilecek kişilerin adları gibi sorular bulunur. Başvuru formuna gerektiğinde, Nüfus İdarelerince verilecek "aile nüfus bildirimi" ile muhtarlardan alınacak "ikamet belgesi" eklenir. Formda beyan edilen bilgilerin gerçek olması gerekir. Bu bilgilerin gerçek olmadığının sonradan anlaşılması durumunda, yapılan yardım hemen kesilir, gerektiğinde, yanlış beyanda bulunan kişi hakkında adli soruşturma açılması istenir.

Vakıf başkanlığında, başvuruda bulunanların muhtaç olup olmadıkları vakıf görevlileri, ya da müteveli heyet üyelerince araştırılır. Araştırma, gerektiğinde emniyet ya da jandarma görevlilerinin de yardımıyla yürütülüp, yardım isteğinde bulunan kişinin ekonomik durumuna ilişkin bilgiler içeren bir rapor düzenlenmesiyle tamamlanır. Ayrıca gerekli görülürse başvuruda bulunanın vergi mükellefi olup olmadığı, üzerine kayıtlı taşınmaz malların bulunup bulunmadığı, tarım geliri varsa miktarı, Tapu, Maliye, Tarım Müdürlüğü ve Belediye'den yazılı olarak sorulup öğrenilebilir.

Araştırma sırasında dikkat edilecek en önemli konu, elde edilecek bilgilerin sağlıklı ve gerçekleri tam olarak ortaya koyabilecek niteliğe sahip bulunması olduğu kadar; araştırmanın, haklarında bilgi toplanan kişilerin onurlarını zedelemekten, terdirginliğe yol açmadan, mümkün olduğunca kendilerine hissettirilmeden ve sırlarının başkaları ta-

rafından öğrenilmesini önleyecek biçimde yapılmasıdır.

Muhtaçlık araştırmasının amacı, hakkında araştırma yapılan kişiye yardım yapılmasının gerekliliği konusunda müteveli heyet üyelerinde vicdani yönde bir kanaat oluşturulmasıdır.

Yapılan araştırma sonucunda düzenlenen raporlar müteveli heyet toplantılarında inceleme ve değerlendirmeye alınır. Değerlendirme sonucunda, talepte bulunanların muhtaç olup olmadıklarına ve istedikleri yardım türüne göre hangi yardımın ne miktarda yapılacağına karar verilir. Muhtaç olmadıklarına karar verilenlerin talepleri reddedilir. Müteveli heyet itiraz üzerine, ya da muhtaçlığın belirlenmesinde kendisi tarafından yeterli görülmemeyen bazı araştırmaların, genişletilerek yeniden yapılmasını isteyebilir. Sağlık yardımlarıyla ilgili taleplerde, sakat ve malûl olanlarla, ağır ve masraflı ameliyat gerektiren kişiler için doktor raporu ya da sağlık kurulu raporu istenebilir.

Uygulamada, müteveli heyetçe kendilerine vakıftan yardım edilmesine karar verilenlere uygulamada "hak sahipleri" denmektedir. Hak sahipleri, sıraya göre bir deftere kaydedilir. Ayrıca her hak sahibi için bir dosya açılıp, kendisi ile ilgili tüm bilgiler burada saklanır. Hak sahiplerinin her birine ilgili defterde genel bir numara verildiği gibi, ayrıca her mahalle ve köy için ayrı bir kod numarası verilir. Böylelikle mahalle ve köy numarası başta olmak üzere, verilen genel numara hak sahipleriyle ilgili "kodlama sistemi"ni oluşturur.

4. Yardım Faaliyetleri

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarınca yapılacak yardımların temel amacı, kişinin çaba harcadığı halde kurtulamadığı fakrı zaruret ve muhtaçlık durumundan kurtarılması, üretken duruma geçirilebilmesi, sağlık durumunun düzeltilmesi, eğitim ve öğretim imkanı sağlanması ve kimsesiz durumda bulunanların korunmasıdır. Yoksa, yardım bir "işsizlik sigortası" değildir.

Yapılan yardımlar, niteliği ne olursa olsun, karşılıksızdır. Ve herhangi bir yanlış beyan belirlenmedikçe geri alınmaları söz konusu değildir.

Yardıma hak kazanılması için kişilerin türlü nedenlerle fakrı zaruret içinde bulunmalarının yanı sıra, bazı istisnalar dışında, yardım isteyecekleri vakfın bulunduğu il ya da ilçe sınırları içinde oturmaları zorunludur. Yardım türünün ve miktarının belirlenmesinde, vakfın mali imkanlarının elverdiği ölçüde, kişinin talebi ve muhtaçlık durumunun giderilmesi esas alınır. Bu çerçevede, yapılacak yardımın türünü, biçimini, miktarını ve süresini müteveli heyet tayin eder.¹²

12. Konu ile ilgili olarak Başbakanlık'ca Mülki İdare Amirlerine hitabıyla gönderilen Genelge'de şunlara yer verilmektedir:

"1. İl ve İlçenizde kaabiliyetli bir çocuk vardır, okumak

Vakıflarca yapılacak yardımlar, farklı açılardan değişik sınıflandırmalara konu olabilirler. Yardımları başlıca, niteliklerine, sürelerine, aynı ve nakdi oluşlarına göre sınıflandırabiliriz.

a) Niteliklerine Göre Yardımlar:

Niteliklerine göre yardımlar, genel nitelikli yardımlar ve özel nitelikli yardımlar olmak üzere ikiye ayrılır.

Genel nitelikli yardımlar, aynı zamanda insanların temel ihtiyaçları olan, yiyecek, giyecek, yakacak, sağlık, eğitim ve gerekli tüketim maddeleri ihtiyacının karşılanmasıdır. Zaten, muhtaçlık ve fakru zaruret içinde olmak daha çok bu ihtiyaçların kişilerce ya hiç, ya da yeterince karşılanamamasından kaynaklanmaktadır. Kişiler, bu ihtiyaçlardan en çok yaşamak için zorunlu olan yiyecek ve sağlık yardımlarını talep ederler. Öte yandan bu yardımların genellikle aynı olarak (mal halinde) karşılanması esas olduğu halde, bedelleri ihtiyaç sahiplerine ödenmek üzere "nakdi" olarak karşılanmaları da mümkündür.

Özel nitelikli yardımlar önem sırasına göre, insanların yaşamaları için zorunlu olan temel ihtiyaçlardan sonra gelen, belirli bir amaca dönük ihtiyaçların karşılanması ile ilgili; konut yardımı, kira yardımı, iş edindirme yardımı, evlendirme yardımı, yol parası yardımı, sosyal güvenliğe katkıda bulunma yardımı gibi yardımlardır. Kendi gücüyle konut yapımına başlayıp maddi imkansızlık nedeni ile devam edemeyen, ya da konutu onarım gerektirenlere; belli bir becerisi, ya da sanatı olup, kendi işini kuramayanlardan küçük bir yardımla bağımsız bir iş kurma imkanına sahip olabileceklere; parasızlık nedeniyle evlenemeyenlere; tedavi olmak ya da bir ihtiyacını karşılamak için bir yerden bir yere gitmek isteyip te yol parası olmayanlara; prim borçlarını ödeyememe nedeniyle sosyal güvenlik kurumlarından emekli olma hakkını kazanamayanlara yapılacak yardımlar bu gruba girer.

b) Sürelerine Göre Yardımlar:

Bu tür yardımlar, geçici ya da bir defaya mahsus olmak üzere ikiye ayrılır.

Geçici ya da bir defa olmak üzere yapılan yardımlar, genel ya da özel nitelikli olsun; kişilerin, yiyecek, giyecek, yakacak, barınma, tedavi, eğitim, iş edindirme gibi ihtiyaçlarının yalnızca bir defada ya da birkaç defada karşılanmasıdır. Bu tür yardımlarda mütevellî heyetçe yardım kararı verildiğinde, yapılacak aynı ya da nakdi yardım, bir defada veya birkaç ay içinde yapılarak tamamlanır. Sürekli yardım ise örneğin, sosyal güvenlik hakkını kazanamadan ölen, köylü, işçi ve memurun geride kalan dul eşi ve çocuklarına uzun süre için, ya da süre sınırı konulmaksızın yapılan ve genellikle nakdi nitelikte olan (aylık gibi) yardımdır. Ancak, süreli yardım, sonsuza dek sürecek bir yardım da değildir.

c) Aynı ya da Nakdi Oluşlarına Göre Yapılan Yardımlar:

Aynı ya da nakdi (parasal) oluşlarına göre yapılan ayrımda, yardım, muhtaç durumdaki kişinin ihtiyacını karşılamak üzere kendisine ya para olarak verilir, ya da istediği mal veya hizmet vakıfça doğrudan doğruya satın alınarak kendisine sağlanır. Örneğin, çok zeki ve başarılı olduğu halde, maddi imkansızlık nedeniyle eğitimi sürdüremeyen kişiye verilen burs yardımı ile ağır bir hastalık nedeniyle ameliyat olması gerekenlere yapılan para yardımı nakdi yardım niteliğini taşıdığı halde; mesleği terzilik olan ancak lazım olan araç ve gereci almada maddi sıkıntı çeken kişiye dikisiye makinesi alıp verilmesi, evi onarım gerektiren kişiye inşaat malzemesi sağlanması veya yiyecek sıkıntısı çeken bir kişiye belli bir miktar gıda maddesinin satın alınıp verilmesi aynı yardım niteliğindedir.

Yardımanın aynı veya nakdi olması, ihtiyaç sahibinin isteği, vakfın mali kaynaklarının durumu ve ihtiyacın daha ucuza karşılanabilme imkanları gözönünde bulundurularak vakıf tarafından serbestçe belirlenir. Yapılacak yardıma konu olan malzemelerin, ihale ya da pazarlık usulüyle, toptan veya yıllık anlaşmalarla alınması söz konusu olabilir. Yardım yapılan kişinin ölümü, muhtaçlığın ortadan kalkması, tedavinin bitmesi ve yardım yapılmasına yol açan nedenlerin ortadan kalkması durumunda yardım kesilir.

Vakıflar, yapacakları yardımları, özel olarak nakdi ya da mal biçiminde, ihtiyaç sahiplerine doğrudan doğruya sağlayabilecekleri gibi, bunları daha ucuza getirme düşüncesiyle, kuracakları sosyal yardım kuruluşlarından hak sahiplerini yararlandırmak suretiyle de sağlayabilirler. Vakfın bu amaçla kurabileceği kuruluşlara örnek olarak,

istemektedir. Ailesinin gücü, onu okutmaya yetmemektedir. Bu çocuk, parasız yatılı imtihanını kazanacak kadar bir eğitim görmüştür. Halbuki, o çocuk yörenin en çalışkan ve akıllı çocuğudur. Bu çocuk okutulmalıdır."

"2. Hapisten çıkan bir kişiye sabıkalı olduğu için hiç kimse iş vermemektedir. Ama bilin ki, bu adam iş bulmadığı takdirde, tekrar suç işleyecek ve hapse düşecektir. Bu kişinin elinden tutularak tekrar topluma kazandırılabilir."

"3. Ortalama gelir seviyesine sahip olmasına rağmen, ölümcül bir hastalığa yakalanan ve oldukça yüksek miktarda ameliyat masrafını karşılayamayan kişilerin, hayata dönmelerini sağlamak, onları tedavi etmek, vakfımızın görevidir."

"4. Sosyal güvenlik hakkını kazanmadan ölen, köylü, işçi, ve memurun geride kalan dul eşi ve çocuklarının hamisi ve koruyucusu vakıf olacaktır."

"5. Alkolik, esrarkeş, hayat kadını gibi kötü yola düşmüş, ancak küçük bir yardımla topluma kazandırılacak kişilere sahip çıkmak ta vakfın görevidir."

Vakıfların amaca varmada kullanabilecekleri pek çok yol vardır. Fakru zaruret içinde ve muhtaç durumda olan kişiler için poliklinik, hastane gibi sağlık hizmetlerinin yanında, eğitimden sosyal morali güçlendirici tesislere varan uygulamalara gidilebilir. Onun için uygulama geniş bir şekilde vakıflara bırakılmıştır.

aşevleri, öğrenci yurtları, misafirhaneler, dispanserler ve düşkünlerevleri gösterilebilir.

Vakıflar ayrıca, vakıf gelirini nemalandırmak, üretici duruma geçirmek istedikleri muhtaç kişiler için istihdam imkanı sağlamak, iş kurlmalarına yardımcı oldukları kişilerin ürettikleri malları pazarlamak ve ihtiyaç duyulan malı bizzat üreterek daha ucuza elde etmek için ortaklıklar kurabilir veya kurulan ortaklıklara katılabilirler.

F. VAKIFLARA TANINAN BAĞIŞIKLIK-LAR

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu'nun 9. maddesi, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu ile vakıflara tanınan bağışıklıkları açıklığa kavuşturmuştur.

Buna göre fon idaresi ve vakıflar:

- a) Kurumlar vergisinden (İktisadi işletmeler dışında),
- b) Yapılacak bağış ve yardımlar nedeniyle veyahut intikal vergisinden,
- c) Yapacakları her türlü işlemler dolayısıyla damga vergisinden muaftır.

Yine maddenin son fıkrasına göre Fona ve Vakfa yapılacak her türlü bağış ve yardımlar her türlü vergi, resim ve harçtan muaf tutulmuştur. Bu bağış ve yardımlar, ayrıca Kurumlar ve Gelir vergisi matrahından indirilebilir.

Bağışıklıkla ilgili olarak getirilen bu düzenleme ile vatandaşların bağış ve yardım yapmaya özendirilmesi, bu yolla vakıflara olan desteğin artırılması düşünülmüştür.

G. VAKIFLARIN DENETİMİ

Genel olarak diğer vakıflar gibi, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları da 25.7.1970 tarih, 7/1066 sayılı Vakıflar Hakkındaki Tüzük Hükümlerine göre, Vakıflar Genel Müdürlüğü Teftiş Kurulu'nun denetimine tabidir. Bu denetim, vakıf iş ve işlemleriyle ilgili konuları kapsar. Öte yandan kaymakam başta olmak üzere, vakıf mütevelli heyeti üyelerinin büyük bir bölümü Devlet memuru niteliğine sahip olduklarından, bu kişilerin vakıftaki görevleriyle ilgili olarak işledikleri suçlardan dolayı, genel hükümlere göre mi, yoksa memuriyet hukukuna göre mi yargılanacakları sorunu gündeme gelmektedir. Vakıf Mütevelli heyetinde yer alan memurlar, kendi istekleriyle değil, kanunla emredildiğinden burada görev almaktadırlar.

Asli memurluklarıyla ilgili olmasa bile, yaptıkları görev "*Devlet hizmeti*" diğer bir deyişle, kamu hizmeti niteliğindedir. Dolayısıyla, doğal olarak herhangi bir suç işlediklerinin, Vakıflar Genel Müdürlüğüne yapılan normal vakıf teftişi sırasında ortaya çıkması halinde, bağlı bulundukları kuruma suç duyurusunda bulunulacak, gerektiğinde, haklarındaki disiplin ya da ceza kovuşturması, tabi ol-

dukları statüye göre (Memurin Muhakematı Kanunu'na göre) yapılacaktır. Bu durumda memur niteliğine sahip mütevelli heyet üyelerinin adli yargıda yargılanabilmeleri, kendileriyle ilgili olarak il ya da ilçe idare kurulunca haklarında "*lüzumu muhakeme kararı*" verilmesine bağlıdır.

Ayrıca il ve ilçe vakıflarının başkanı durumunda bulunan kaymakamlar, mülki hizmetler kapsamına giren ve mülki idare amiri sıfatıyla yürüttükleri bu görevleri dolayısıyla İçişleri Bakanlığı Mülkiye Müfettişlerinin denetimi altındadırlar.

H- VAKIFLARIN SONA ERMESİ

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarının sona ermeleri de, genel olarak vakıfların sona ermelerindeki şartların ortaya çıkmasıyla Medeni Kanun, Vakıflar Kanunu ve Vakıflar Hakkındaki Tüzük Hükümlerince öngörülen hukuki yol izlenerek gerçekleşir.

Feshedilen ve tasfiyesi yapılan vakıfların malvarlıkları "*Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu*"na aktarılır.

SONUÇ

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu'nun oluşturulması ile birlikte hayata geçirilen Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları, ilk kuruldukları tarihten bu yana geçen yaklaşık 10 yıl içinde, Vakıf hukukumuzda özellikle Cumhuriyet döneminde gelişen bir tür "*resmi vakıf*" modelinin, açık bir ifadeyle, mali desteği kamu kaynaklarıyla oluşturulan vakıf modelinin yaygın bir örneği durumuna gelmişlerdir.

Türk toplumunun iç içe bulunduğu sosyal adalet, sosyal refah, dengeli gelir dağılımı gibi kavram ve sorunların doğurduğu temel ihtiyaçları karşılama iddiasında bulunan sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıflarına yöneltilen başlıca itiraz ve eleştiriler, genel olarak ilk planda, bu kurumların kuruluş gayelerine ve niteliklerine, ikinci olarak örgütlenme ve çalışma metodlarına yöneltilmektedir. Bu çerçevede bir yandan, bu vakıfların ana kuruluş gayesini teşkil eden "*fakru zaruret*" içinde ve muhtaç durumda bulunan vatandaşlara yardım etmek, sosyal adaleti pekiştirici tedbirler olarak gelir dağılımının adaletli bir biçimde olmasını sağlamak ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı teşvik etmek görevinin, zaten Devletin Anayasa'da yer alan sosyal devlet ilkesi gereğince yerine getirmek durumunda olduğu temel görevler arasında yer aldığı ve bu görevlerin Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonuyla değil devletin asli yapısı çerçevesinde, çağdaş metodlar ve sistemli bir idari kurumsallaşma yoluyla çözülmesinin esas olduğu vurgulanarak, vakıfların devreye sokulmasına gerek olmadığı ileri sürülmekte; diğer yandan kanun-

la kurulması öngörülen vakıfların, bu kadar yaygın ve geniş kapsamda Devlet eliyle kurulmasının, gelir kaynaklarının kişilerin kendi kazanç ve mal varlıklarından bağış yapılmaksızın hemen hemen bütünüyle merkezi nitelikteki Devlet gelirlerinden aktarılmasının, kuruluşlarında iyiliği sürekli kılma amacına yönelik ortak ve gönüllü girişimler yerine Devletin merkeziyetçi nitelikte planlayıcı ve emredici gücünün bulunmasının, yapı olarak tüzel kişiliğe sahip bağımsız birer kuruluş olmaları gerekirken, Fon sekreteryasından gelen sıkı direktiflerle herhangi bir genel idare kuruluşunun taşra örgütü gibi yönetilmeye çalışılmalarının, toplumumuzda yerleşik olan vakıf kurma geleneğine ters düştüğü vurgulanmaktadır.

Daha da çoğaltılabilecek olan bütün bu eleştirilere karşılık, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma vakıfları ülkemizin idari ve sosyal yapısı içinde belli bir gerçekliğe kavuşmuş olup, metropoliten bölge-

lerden en ücra yerleşim birimlerine kadar ülkenin her yerinde yaşayan geniş bir halk kesiminin şefkat ve himmet beklentilerinin kaynağı durumuna gelmişlerdir. Konu bütünüyle ve çok yönlü bir biçimde ele alındığında, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarının, fakru zaruret içinde ve muhtaç durumdaki vatandaşlara Devletin yardım eli uzatılarak sosyal adaletin pekiştirilmesinde ve gelir dağılımının dengeye kavuşturulmasında hatırı sayılır bir katkı sağladıkları kabul edilse bile, bu kuruluşlar belirtilen amaçların gerçekleştirilmesinde yegane araç olarak görülmemeli, vakıflarca gerçekleştirilen yardımların karşılıksız bir "*lütuf*" ya da "*iane*" biçiminde yapılmasının, toplumdaki fakir kesimler arasında olumsuz alışkanlıkların kökleşmesine yol açabileceği, ilerde çalışma gücü bulabilecek pek çok kişinin yapılan yardımlarla tembelliğe alıştırılarak, sürekli devletten yardım bekler durumunda kalmalarına neden olunabileceği ihtimali gözden uzak tutulmamalıdır.